

Bilen som økokritisk utfordring: Carl Frode Tiller og Henrik Nor-Hansen diagnostiserer norsk petroleumskultur

The car as ecocritical challenge: Carl Frode Tiller and Henrik Nor-Hansen diagnosing Norwegian petroleum culture

Sissel Furuseth

Professor, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo.

Sissel Furuseth er professor i nordisk litteratur ved Universitetet i Oslo og medlem av arbeidsgruppen ved Oslo School of Environmental Humanities (OSEH). Der leder hun den tverrfaglige forskergruppen «Kritisk petroestetikk». Furuseths publikasjoner omhandler et vidt spekter av temaer fra modernisme og metrikk til litteraturkritikk og miljøhumaniora.

sissel.furuseth@iln.uio.no

Sammendrag

Med utgangspunkt i en komparativ analyse av Carl Frode Tillers *Begynnelser* (2017) og Henrik Nor-Hansens *En kort evaluering av psykososialt stress* (2014) argumenterer forfatteren for behovet for en petroteoretisk oppdatering av nordisk økokritikk. Til tross for en økende interesse for petroleumskultur globalt befinner den norske oljen seg stadig i litteraturkritikkens blindsoner. Artikkelen viser hvordan estetisk-psykologiske lesemåter har oversett romanenes *energi-ubevisste* og konkluderer med at resepsjonens usynliggjøring av oljen også er en konsekvens av den dominerende biodiversitetsdiskursen i norsk økokritikk.

Nøkkelord

Carl Frode Tiller, Henrik Nor-Hansen, petrokultur, oljeavhengighet, økokritikk

Abstract

Based on a comparative analysis of Carl Frode Tiller's novel *Begynnelser* (Beginnings, 2017) and Henrik Nor-Hansen's *En kort evaluering av psykososialt stress* (A short evaluation of psychosocial stress, 2014) the author argues the need for a petro-theoretical update of Nordic ecocriticism. Despite an increasing interest in petroleum culture globally, Norwegian oil is still in the blind spot of literary criticism. The article shows how aesthetic and psychological readings have so far overlooked the novels' *energy unconscious* and concludes that the oblivion of oil is a consequence of the dominant biodiversity discourse in Norwegian ecocriticism.

Keywords

Carl Frode Tiller, Henrik Nor-Hansen, petroculture, oil addiction, ecocriticism

«Eg lukka auga og drog inn bensinlukta. Eg hadde likt den lukta så lenge eg kunne hugse» (Tiller 2017, 187). Det er jegfortelleren i Carl Frode Tillers *Begynnelser* som tenker dette idet han fyller bensin etter en lengre kjøretur langs Jonsvatnet i utkanten av Trondheim. For naturforvalteren Terje er det like maktpåliggende å kunne ta seg en biltur alene som å

beskytte elvemuslingen og regionens biologiske mangfold. Dette er ett av mange øko-psykologiske paradokser leseren blir stilt overfor i møte med Tillers komplekse karaktertegnning. Også i kortromanene til Stavanger-baserte Henrik Nor-Hansen skildres et skjørt samspill mellom økologi og psykologi innenfor rammene av en petroleumskultur. Der påpekes blant annet at «privatbilismen utløser psykiske forskyvninger i det offentlige rom» (Nor-Hansen 2014, 63). Måtene Nor-Hansen og Tiller formidler møter mellom menneske og energi-infrastrukturer på, inviterer til å lese deres romaner som litterære dramatiseringer av en særegen norsk dissonans mellom oljeindustri og miljøvern – en dissonans som er blitt behørig belyst av samfunnsvitere og journalister det siste tiåret (jf. Norgaard 2011; Eriksen 2016; Sæther 2017). Litteraturforskere har derimot vist liten interesse for oljen som økokritisk utfordring. I denne artikkelen vil jeg derfor presentere en komparativ analyse av Henrik Nor-Hansens *En kort evaluering av psykososialt stress* (2014) og Carl Frode Tillers *Begynnelser* (2017) med vekt på deres fremstilling av privatbilisme som uttrykk for destruktiv oljeavhengighet. Mer overordnet reiser analysen spørsmål om hvordan økokritisk analyse gir plass til energiproblemet.

Siden Patricia Yaeger for ti år siden tok til orde for å skrive litteraturhistorie organisert etter dominerende energiregimer, har det internasjonalt vært en voksende interesse for litteraturens *energi-ubevisste*. Inspirert av Fredric Jamesons *The Political Unconscious* (1981) argumenterer den amerikanske litteraturviteren for at et samfunns dominerende energiformer kan vise seg som kraftfelt i litterære tekster, der angst for energiknapphet ofte er mer grunnleggende enn klassekonflikt og handelskrig (Yaeger 2011, 309). Når det gjelder petroleumskulturen spesifikt, har den kanadiske kulturteoretikeren Imre Szeman påpekt at moderne velferdssamfunn er rammet av *etisk dissosiering* forårsaket av at «oil is a resource whose consumption is almost entirely disassociated from its extraction» (Szeman 2017, 283). Særlig i naturrike land som Canada og Norge har oljen en tendens til å gjøre seg kulturelt usynlig og dermed vanskelig tilgjengelig for kritikk. Ikke desto mindre har litteraturforskere en viktig oppgave i å synliggjøre hvordan olje kan manifestere seg i litterære verk.¹

Da Tiller ble nominert til Nordisk råds litteraturpris for *Begynnelser* i 2018, var det begrunnet ut fra romanens avanserte narrative struktur og følelsesmettede dialoger, mens det økologiske temaet av juryen ble fremstilt som en parallellhistorie og en allegori for ødeleggelsen av de mellommenneskelige forholdene.² Også Nor-Hansen ble berømmet for psykologisk innsikt og effektfulle fortellergrep da han i 2017 ble nominert til Nordisk råds litteraturpris for *Termin. En fremstilling av vold i Norge* (2016), en roman som i likhet med *En kort evaluering av psykososialt stress* er fortalt i et objektiverende journalspråk. Juryen toner ned betydningen av tekstens setting i en oljeforvandlet region og fremholder i stedet hvordan Nor-Hansens egenart som forfatter er knyttet til «en utpreget bevissthet om hvordan språk, psyke og sosial kontroll henger sammen».³ Selv om jeg slutter meg til juryenes vurderinger av forfatternes psykologisk-stilistiske klokskap, ser jeg ingen grunn til å bagatellisere hvordan oljealderen har satt merker hos Nor-Hansen og Tiller, født i henholdsvis 1967 og 1970. Deres litterære gestaltninger av petroleumskulturens økopsykologiske spenninger peker mot et komplekst samspill av natur-kultur-faktorer som fortjener grundig analyse.

1. I tråd med den internasjonale forskningslitteraturen anvender jeg «olje», «petroleum» og ulike ordsammensetninger med «petro-» delvis om hverandre, men mer presist er «petroleum» en samlebetegnelse for råolje, bitumen og naturgass (Gundersen og Lundberg 2020). *Oljen* det siktes til i denne artikkelen, er mineraloljer, dvs. flytende hydrokarbonressurser og raffinerte produkter som asfalt og bensin.

2. Se nominasjonsteksten: <https://www.norden.org/no/nominee/carl-frode-tiller>.

3. Se nominasjonsteksten: <https://www.norden.org/no/nominee/henrik-nor-hansen>.

Henrik Nor-Hansen – «en passe forbigått forfatter» (Evjemo 2019, 76) – har hatt en beskjeden leserkrets sammenliknet med Tiller, men det er flere grunner til å lese *Begynnelser* i lys av *En kort evaluering av psykososialt stress*, og vice versa: I begge romanene er hovedpersonene biologer som arbeider i offentlig naturforvaltning. Både Tillers Terje og Nor-Hansens Halvor Leland lider av sosial fobi som følge av ulike miljømessige belastninger. Begge hovedkarakterene havner i alvorlige kriser midtveis i livet og tyr til bilen som fristed og middel for avreagering. De to romanene oppviser samtidig interessante forskjeller: Mens Nor-Hansen benytter den psykiatriske epikrisens tilsynelatende nøytrale språk for å representere sin hovedperson, er Tillers protagonist sett fra innsiden. Dermed aktualiserer analysen også tredjepersonsfortellingens og førstepersonsfortellingens ulike muligheter og begrensninger. Videre er topografien og den geografiske konteksten forskjellig i de to romanene. Men selv om en Stavanger-basert petroleumskultur er mer iøynefallende enn en midtnorsk, setter den oljefinansierte velferdsstaten felles ramme for begge.

Petrokultur som økokritisk forskningsfelt

Som signifikant for både velstand og forurensning er oljen blitt en utfordring for miljøbevegelsen. Derfor er det neppe overraskende at det siste tiårets økende bevissthet om sammenhengen mellom CO₂-utslipp og global oppvarming også har brakt fagfeltene økokritikk og energihumaniora nærmere hverandre. Bølgen av klimafiksjon har tydeliggjort fellesinteressene, og filmviter Julia Leyda har foreslått begrepet «climate unconscious» som en ytterligere presisering av Yaegers «energy unconscious» (Leyda 2016, 16). At økokritikk i dag også bør omfatte utforskning av forbindelsen mellom klima- og energikrise, illustreres i tidsskriftet *Ecozon@s* tiårsjubileumsnummer i bidraget om norsk klimafiksjon (Furuseth mfl. 2020) og i Christa Grewe-Volpps bokessay «Petrocultures». I tillegg til allerede nevnte Yaeger og Szeman omtaler sistnevnte også Amitav Ghosh, Frederick Buell og Heidi Scott som sentrale bidragsytere til forståelsen av hvordan oljen som hegemonisk energiform har påvirket litteraturen det siste århundret (Grewe-Volpp 2020). Rob Nixon bør også nevnes, men Stephanie LeMenagers *Living Oil. Petroleum Culture in the American Century* (2014) er kanskje den viktigste monografien om hvordan flytende hydrokarbonressurser har formet moderne kultur og vanskeliggjort overgangen til ren energi. «Petromelancholia» er begrepet hun anvender for å beskrive sorgen vi kan oppleve når vi innser at en rekke oljebaserte goder vi omgir oss med og defineres av – som biler, filmer, flyreiser, plastikkprodukter, etc. – kan komme til å forsvinne.

Med sin lange geologiske historie representerer oljen en økokritisk utfordring fordi den er en form for akkumulert liv samtidig som den truer liv. Men nettopp det at oljen representerer liv og død i ulike faser og former, og slik fremtvinger spørsmål om hvordan «biology, geology, and culture come together to define what counts as living matter» (LeMenager 2014, 7), gjør den hermeneutisk interessant. Derfor er ikke LeMenager nødvendigvis mest opptatt av det Amitav Ghosh har kalt «petrofiction», det vil si romaner som eksplisitt setter oljeproblemet under debatt. Hun ønsker snarere å gjøre leseren bevisst på «the *everything* of oil»: «The world itself writes oil, you and I write it» (LeMenager 2014, 11). Slik er *Living Oil* en fortelling om «unsustainable attachment», om destruktiv kjærlighet. I en tidligere artikkel om oljemelankoli skriver hun:

The petroleum infrastructure has become embodied memory and habitus for modern humans, insofar as everyday events such as driving or feeling the summer heat of asphalt on the soles of one's feet are incorporating practices, [...]. Decoupling human corporeal memory from the infrastructure that have

sustained it may be the primary challenge for ecological narrative in the service of human species survival beyond the twenty-first century (LeMenager 2011, 26).

I det følgende vil jeg vise hvordan Tiller og Nor-Hansen iscenesetter nettopp en slik smertefull løsrivningsprosess, uten at den nødvendigvis drøftes eksplisitt som et økologisk problem. Selv om romanene generelt er preget av mye hyperrefleksjon, blir den spesifikke petroleumsmelankolien LeMenager her beskriver, i liten grad artikulert av fortellerne til Tiller og Nor-Hansen. I stedet blir melankolien fremvist mer subtilt i dissonansen mellom karakterenes utsagn og atferd og oppfattet av leseren som dramatisk ironi.

Moderne bilkultur er i seg selv et miljøparadoks, og LeMenager minner om at 1920-tallets store veiutbyggingsprosjekter i California var begrunnet ut fra at folk skulle få lettere tilgang til naturen: «Like preindustrial transport by horse, cars allowed closer, slower viewing than had been possible in trains» (LeMenager 2014, 82). Hennes gjennomgang av amerikanske bilromaner, fra Upton Sinclair's *Oil!* til Nabokovs *Lolita* og Kerouacs *On the Road*, blir en anledning til å problematisere miljøbevegelsens sansefokus: «Twentieth-century U.S. environmentalism holds phenomenological debts to car culture which entangle it in unhelpful body sensations and narrative emotions, like petrophilia and white flight» (LeMenager 2014, 92). Flukten ut av bykjernen og motstand mot fortetting hevdes å være et premiss også for den norske bilavhengigheten (jf. Eriksen 2020). Hos Tiller er sammenfiltringen av naturglede og petroleumskjærlighet påfallende: «Eg likte lukta av blaut bjørkeskog og klistrelyden av dekk som rulla over regnvåt asfalt» (Tiller 2017, 105).

I norsk sammenheng har økokritiske studier i stor grad beskjeftiget seg med natursensibilitet og arts mangfold, etter hvert også ekstremvær og klima, mens oljen har spilt en underordnet rolle. I det hele tatt synes det å være en trend i norsk miljødiskurs å ville drøfte naturvern og energipolitikk som to atskilte felt, noe også fiksjonen langt på vei reflekterer (jf. folkekjære økoforfattere som Gert Nygårdshaug og Maja Lunde, som begge har et sterkt engasjement for biodiversitet, men som har et mindre utviklet språk for å tematisere menneskets CO₂-avtrykk). Riktignok berører Per Thomas Andersen forholdet mellom olje og økokritikk i sine seneste arbeider om Øyvind Rimbereids lyrikk (se bl.a. Andersen 2018). Det samme gjør Katie Ritson i *The Shifting Sands of the North Sea Lowlands*, der sluttkapittelet drøfter hvordan «partnership with oil is the basis for the imagined future» i «Solaris korrigert» (Ritson 2019, 151).⁴ Tekster om olje er til en viss grad representert i antologien *Nordsjøen i norsk litteratur* (Sejersted, Vassenden og Hamm 2015), uten at den økologiske bevisstheten nødvendigvis er det sentrale.⁵ Motiver fra landskap, skipsfart og fiske har fått en større plass enn oljen, hvilket er rimelig gitt antologiens lange historiske spenn. Men i en sammenfattende artikkel om Nordsjøens topografier påpeker Eirik Vassenden at ordet «oljeeventyr» forekommer så hyppig i titler på norsk litteratur etter 1970, for ikke å snakke om i pressens omtale av «Nordsjø-relatert virksomhet», at han er fristet til å kalle det en egen sjanger (Vassenden 2015, 222). De mange «oljeeventyrene» har riktignok også fått sine kritiske motfortellinger, ikke minst om nordsjødykkernes tragiske skjebner.

Nor-Hansens Stavanger-epikriser, som rapporterer om ensomme menn rammet av fremmedgjøring, depresjon og vold, er et annet eksempel på en slik kritisk motfortelling til

4. Se også Furuseth mfl. 2020. I et pågående doktorgradsprosjekt ved Syddansk Universitet analyserer Karl Emil Rosenbæk skandinavisk petroestetikk med bl.a. Peter Adolphsens *Machine* (2006) og Gunstein Bakkes *Maud og Aud* (2011) som en del av materialet (jf. Lindholm og Rosenbæk 2021).

5. Her er utdrag fra Georg Johannesens *Tredje kongebok* (1978), Kjartan Fløgstads *Kron og mynt* (1998), Øyvind Rimbereids langdikt *Jimmen* (2011) og essayet «Alt søkk i havet» fra Marit Eikemos *Samtidsruinar* (2008), samt sakprosatextene NOU 1981: 2: *Alexander L. Kielland-ulykken* og Hanisch og Nerheims *Fra vantro til overmøt*, første bind i *Norsk oljehistorie* (1992).

det norske oljeeventyret, selv om karakterenes problemer bare indirekte er knyttet til petroleumsindustrien. Halvor Leland er ikke den stolte «oljeungen» som Aslak Sira Myhre så entusiastisk skriver frem i *Herskap og tjenere*. Myhre understreker at det er forskjell på *den faktiske oljen*, som arbeidere i Stavanger daglig beskjeftiger seg med, og *den abstrakte oljen*, som miljøbevegelsen demoniserer (Furuseth 2020). Men det er tvilsomt om Myhres inndeling lar seg applisere på vårt materiale, for er ikke Nor-Hansens olje vel så abstrakt som Tillers olje, til tross for at Stavanger-erfaringene muligens er en nødvendig forutsetning for å forstå hvordan det er å leve «med den faktiske olja» (Myhre 2010, 15)?⁶ Hva slags status har i så fall Terjes raffinerte konsumentolje i de ulike sosiale og økokritiske verdihierarkiene Myhre skisserer?

Hvis vi leser scenen der Terje trekker inn duften av bensin, som en speiling av Italo Calvinos novelle «The Petrol Pump» («La pompa di benzina», 1974), er det nærliggende å tenke som den skotske litteraturviteren Graeme Macdonald: «[T]he most repressed forgiving arena in most of our regular dealings with petroleum is the gas station» (Macdonald 2013, 9). Der kommer vi nemlig i nærkontakt med den substansen vi er så avhengige av for transport og bevegelse, samtidig som vi strengt tatt slipper å se drivstoffet. Påfyllingen skjer i rene og ordnede former slik at vår økologiske samvittighet ikke utfordres, hevder Macdonald i sin lesning av novellen. I den oljekrisekonteksten som Calvinos jegforteller befinner seg i, reflekteres det likevel utførlig om oljen som mangelvare i et dyptid-perspektiv. Når jegfortelleren i Carl Frode Tillers roman står ved sin norske bensinpumpe en generasjon senere, er det lite som minner om oljekrise. Snarere gir han uttrykk for en påfallende *energi-ekstravaganse* (jf. Yaeger 2011, 306). Terje fyller bensin etter en formålsløs kjøretur som ikke har annen funksjon enn å utsette hjemkomsten og de krevende samtalene med kona.⁷

Resepsjon

Da *Begynnelser* ble publisert i september 2017, var de fleste kritikere enige om at Tiller hadde publisert en psykologisk skarpsindig roman som holdt samme kvalitetsnivå som *Innsirkling*-trilogien (2007–2014). Nok en gang får han ros for sin unike evne til å skildre dysfunksjonelle familierelasjoner og for sin særlige innsikt i menneskenaturen. Sindre Hovdenakk påpeker at et tungt miljøvernengasjement er et «viktig parallellspor gjennom hele romanen», og at den gradvise ødeleggelsen av økosystemene finner «klangbunn i Terjes eget, personlige sammenbrudd» (Hovdenakk 2017), men kritikernes hovedinteresse er Terjes indre liv og romanens narrative struktur. I et sammenfattende essay i *Vinduet* tar Espen Stueland et oppgjør med det han oppfatter som kritikernes økologiske blindhet. Han går særlig i rette med Ingunn Økland, som for så vidt berømmer Tillers bruk av naturmotiver i en «hittil ubrukt prosalyrisk skrivestil» (Økland 2017), men som ikke viser større interesse for den biologiske fagkunnskapen som ligger bak fortellerens navngivning av planter og dyr. Stueland gjør et formidabelt arbeid med å spore opp faktiske miljørapporter som Terje parafaserer, og påviser at flere replikker og resonnementer fra Fylkesmannen i Sør-Trøndelag er

6. Forskjellene mellom de to romanene med hensyn til nærhet og distanse, faktisk og abstrakt, må naturligvis også ses i sammenheng med de ulike fortellergrepene som er valgt.

7. Den moderne nordmannens selvsentrerte energi-ekstravaganse inviterer til ulike former for ideologikritisk analyse, postkolonial så vel som feministisk. Terje synes å ha det Balkmar og Joelsson omtaler som et «autoerotisk» forhold til bilen. Ifølge de svenske kjønnsforskerne omfatter det i utgangspunktet psykoanalytiske begrepet både det *autonome* og det *automobile* «eftersom manskroppen och (den rörliga) maskinkroppen konstitueras i relation till och genom varandra» (Balkmar og Joelsson 2010, 34). Med utgangspunkt i feltarbeid blant svenske rånere viser de hvordan risikofylt bilkjøring er en måte å gjøre maskulinitet på. Både Tiller og Nor-Hansen illustrerer dette poenget i romans form.

nesten ordrett gjengitt. Stueland oppfatter kildehenvisningene bakerst i Tillers roman som et tydelig signal om at *Begynnelser* bør leses som en «økoroman» som tematiserer «sivilisasjonens miljøomkostninger» (Stueland 2019, 26).

I Stuelands økokritiske analyse av *Begynnelser* berøres imidlertid ikke petroleumskulturens sentrale rolle i romanen. Under den brede kartleggingen av biodiversitetsdiskursen forsvinner oljeperspektivet ut av synsfeltet. Selv om det er begrenset hvor mange perspektiver det er hensiktsmessig å inkludere innenfor rammene av et tidsskriftessay, finner jeg utelatelsen overraskende med tanke på at temaet for essayet er økolitteratur og kritiske blindsoner. Stueland har tidligere ønsket å ta et oppgjør med nettopp den norske «petrologien» – en destruktiv verdensanskuelse som fremstiller «olje som et udelt gode og oljealderen som en never ending story» (Stueland 2016, 22). Hadde han tatt dette perspektivet med inn i lesningen av *Begynnelser*, ville han trolig funnet at selv naturforvalteren Terje lever som en petrolog. Som jeg vil komme tilbake til, kan romanen leses som et tragisk drama der anagnorisis finner sted når Terje innser nettopp dette.

Kanskje kan Stuelands fokus på naturmangfold ses i sammenheng med fortellerperspektivet, som langt på vei inviterer til en sympatisk fremfor en kritisk lese måte. Lise-Mari Lauritzen har vist hvordan *Begynnelser* kan anvendes i skolen i tverrfaglig arbeid med psykisk helse og livsmestring, og hun legger særlig vekt på romanens *narrative empathy*: «The character identification of the main character, Terje, has the potential to create both categorical and situational empathy» (Lauritzen 2019, 138). Med et slikt menneskesentrert fokus er det neppe overraskende at Tiller er en forfatter som i forskningslitteraturen oftere knyttes til psykisk helse enn til økokritikk.

Psykisk helse er også et dominerende tema i resepsjonen av Nor-Hansens forfatterskap. I en oversiktsartikkel fester Merete Røsvik seg særlig ved den deprimerte skriften og hvordan denne har en tendens til å bli ignorert i vår kultur, hvilket kan være med på å forklare hvorfor forfatterskapet lenge er blitt oversett (Røsvik 2017). Eivind Hofstad Evjemo slutter seg til Røsviks karakteristik «depressiv realisme», og begge kommenterer det Tor Ulveninspirerte formspråket hos Nor-Hansen, utlagt som at forfatteren «respekterer skillet mellom hva språket kan og ikke kan nå» (Evjemo 2019, 80). Mikaela Blomqvist skriver om den kjølige stilen til Nor-Hansen: «Läsaren bjuds inte till att identifiera sig med Halvor, utan att betrakta honom. Paradoxalt nog leder det i förlängningen ändå till en identifikation. Den distans och känslolöshet läsaren upplever inför Halvor motsvarar hans känslor inför sig själv» (Blomqvist 2019). Psykologiske og språkfilosofiske problemstillinger løper altså sammen i lesningene av Nor-Hansens tekster. Røsvik nevner for øvrig at fenomenet *dissosiering*, det at jeget kjenner seg frakoblet hendelser og folk rundt seg, er et tilbakevendende motiv i tekstene.

Det er ingen tvil om at mørk psykologi dominerer både Tillers og Nor-Hansens litterære univers, men det utelukker ikke at romanene har samfunnsmessig relevans også utover det vi vanligvis forbinder med psykisk helse. Det jeg finner særlig interessant ved Nor-Hansens epikrise-diskurs, er måten den psykiatriske redegjørelsen er opplyst av et samfunnsmedisinsk perspektiv på. Dermed forkortes også avstanden mellom psykologi og økologi, noe også den voksende forskningslitteraturen om økosorg og andre miljørelaterte mentale belastninger illustrerer.⁸

8. I *American Imagos* temanummer om «ecological grief» foreslår bl.a. E. Ann Kaplan å bruke pretraumatisk stressyndrom (PreTSS) som betegnelse på foregripende angst i samband med blant annet økologiske katastrofer (Kaplan 2020).

Meningstap

I *En kort evaluering av psykososialt stress* følger vi Halvor Leland fra studietiden i Bergen på begynnelsen av 1980-tallet til han en oktoberdag i 2013 ramponerer Stavanger sentrum med sin egen bil. Lelands liv er preget av isolasjon, psykoser og stadig avbrutte erotiske forhold. Tredjepersonsfortelleren, som man kan forestille seg i rollen som rettspsykiater eller Lelands psykolog, fletter stadig inn samfunnsmessige betraktninger for å kontekstualisere hendelsene i forløpet. Han ser enkeltindividets problemer som symptom på den altfor raske oljerelaterte veksten i Stavanger-regionen og den globale kapitalismen generelt. For eksempel settes de høye selvmordstallene blant samfunnsengasjerte studenter på 1980-tallet i sammenheng med den politiske pessimismen som slo rot samme tiår:

Halvor Leland skal ha vært opptatt av forskningsrapporter som påviste effekten av miljøgifter og utstrakt habitatsfortrengning. Det ble etablert et bilde av at samfunnet manglet framtid. Man kunne høre om studenter som ikke ville sette barn til verden. Denne tenkningen syntes i stor grad å være en emosjonell respons på de utfordringene samfunnet stod overfor. Studentene aksepterte ikke en alvorlig forverring av den massedøden som allerede fant sted innen dyre- og planteriket. Kort tid senere skulle dette bildet endre seg. Reagan-administrasjonen hadde skapt ideen om at høyt forbruk på topp etter hvert ville spres til de fattige, i form av økt sysselsetting og økt produksjon, som igjen ville gi økt levestandard. Ideen viste seg å være feil, men gav likevel en politisk høyredreining over hele den vestlige verden. I stedet for omfattende miljøtiltak kom økonomiske oppgangstider, og den politiske pessimismen ble til en langt mer fortiet nihilisme (Nor-Hansen 2014, 11).

I den 65 sider korte romanen kommer det ikke alltid tydelig frem hvorvidt det er fortelleren eller Leland selv som trekker forbindelser mellom det emosjonelle og det miljømessige, og en viss ironi oppstår i denne uklarheten, men at Leland er symptombærer for et sykt samfunn, synes uansett å være et viktig poeng. Biologistudentens formative år faller sammen med jappetiden, og den etterstilte «evalueringen», basert på samtaler mellom terapeut og pasient, antyder en årsakssammenheng mellom den fortiede nihilismen generelt og Lelands psykiske problemer spesielt. Stresset er ikke bare psykososialt, men også ideologisk og biologisk.

Også Terje i Tillers roman føler etter hvert på et sterkt meningstap som kan knyttes til en form for økopessimisme; «kva er vitsen med å arbeide vettet av seg for å redde ein art frå lokale og regionale truslar når den same arten likevel blir øydelagt av ei global krise som ikkje lèt seg stoppe», spør han seg selv (Tiller 2017, 165–166). Han sammenlikner det å tro på redning fra klimakrisen med det å tro på Gud. Han kan nok ønske at det finnes en Gud, men innerst inne vet han at forestillingen er et bedrag. På samme måte har han innsett at menneskedyret ikke vil være i stand til å stoppe den økologiske krisen før det er for sent: «For biologisk sett er vi omtrent det same dyret vi var for hundre tusen år sidan, den gongen vi levde i små flokkar på den afrikanske savannen» (Tiller 2017, 166). Både Terje og Halvor overmannes av mismot på vegne av hele økosystemet.

Bilen som flukt og avreagering

Begynnelser er spesiell i den forstand at romanen forteller Terjes liv baklengs, først fra sykehussengen, der jegfortelleren svever mellom liv og død etter å ha styrt sin egen personbil inn i en trailer i Namdalen senhøsten 2016, via glimt fra voksent yrkesliv og familieliv i Trondheim, trøblete oppvekst med alkoholisert mor og bitter storesøster i Namsos, tilbake til den dagen foreldrene skilte lag midt på 1970-tallet. Karoline Henanger har pekt på hvordan Tillers omvendt kronologiske komposisjon utfordrer leseren: «Vi blir satt i en moralsk

posisjon ved å vite hva som kommer til å skje. Det kreves noe av oss, men det er uklart hva» (Henanger 2018, 111). Kanskje tenker man at ulykken burde vært avverget. I så fall hvordan? Selv ble jeg i lys av den innledende møteulykken ekstra oppmerksom på Terjes bilrelaterte bevegelser. I en kronologisk ordnet roman ville leseren neppe lagt merke til at Terje stadig setter seg i bilen – for å handle, for å hente datteren på skolen, for å kjøre til jobb – fordi det er en så hverdagslig aktivitet at den oppleves som umarkert på samme måte som å spise frokost. Men her fungerer slike trivielle handlinger som varsler om den fatale ulykken. Terjes bensindrevne selvskading i andre kapittel medfører at jeg som leser blir skeptisk til bilen også i fortsettelsen.

Men sett fra Terjes perspektiv er bilen gjennomgående en fortrolig venn. Kanskje har det sammenheng med at det siste minnet Terje har av sin far, var at han etter bruddet med moren kjørte sine to barn til onkelen for midlertidig beskyttelse. Gjennom hele Terjes oppvekst er bilen assosiert med flukt og savnet av faren. Man må anta at dette spiller inn når Terje nyter lukten av bensin og det bilsosiolog Mimi Sheller beskriver som «the lived experience of dwelling with cars in all of its complexity, ambiguity and contradiction» (Sheller 2004, 222). I Terjes voksne hverdag er bilen et frirom, et sted der han kan få være i fred.

Eg satt i bilen på veg heim frå jobb. Eg kom til å tenke på den gongen ein av naboane foreslo at eg og han burde begynne med samkjøring. Vi jobba jo i sentrum begge to, så kvifor ikkje kjøre annakvar veke, hadde han spurt, det var jo både miljøvennleg og sosialt. Ja, ein kan ikkje få i både pose og sekk, hadde eg svart (Tiller 2017, 184).

Terje synes selv han er vittig når han svarer som han gjør, fordi han åpenbart misliker det sosiale aspektet ved å kjøre sammen med andre.⁹ Det blir da heller ikke noe av samkjøringen. Miljøargumentet veier ikke tungt nok til at han vil ofre sin personlige frihet. At denne dissonansen etter hvert blir mer og mer plagsom for ham, kommer jeg tilbake til.

For den tidvis psykotiske Halvor Leland inngår bilen i destruktive fantasier om å skade seg selv og andre. Hans villmannskjøring i Stavanger sentrum høsten 2013, der han blant annet meier ned en tom barnevogn, er inspirert av en hendelse i Stockholm ti år tidligere.

31. mai 2003 ble et tjuetalls personer meid ned av bil i Gamla stan, Stockholm. To omkom av skadene. Hendelsen preget også norske nyhetssendinger. Halvor Leland innrømmer å ha hatt til dels uvanlig sterke bilder av hvordan bilen, av typen Ford Focus, skal ha kommet inn gågaten midt i lørdagshandelen og akselerert til et høyt turtall, i den hensikt å ramme flest mulig mennesker. Han hadde vanskelig for å gi slipp på tanken, men forstod ikke da hvilke konsekvenser dette skulle få (Nor-Hansen 2014, 53).

Den unge Halvor Leland er i utgangspunktet en sykler. Det er først når han nærmer seg femti, at bilen tar over livet som en ond besettelse. Heller ikke andre aspekter ved petroleumskulturen assosierer han med noe positivt. Umiddelbart etter hovedfagsstudiet på 1980-tallet har skogsnegleforsker Leland et kort engasjement på Rogalandforskning, men under lavkonjunkturen i 1989 blir han permittert med begrunnelsen at «det ikke fantes penger til annet enn oljerelatert forskning» (Nor-Hansen 2014, 21). Under en suicidal periode et par år senere stiller han seg opp for å røyke ved en bensinpumpe på en Statoil-stasjon i Ganddal slik at betjeningen må jage ham vekk (34). Petroleumskulturen i Nor-Hansens roman dekker altså flere områder og er gjennomgående mer destruktiv enn hos Tiller. Etter at Leland også forlater jobben som miljøkonsulent i Bergen kommune, tar han seg spredte vekter-

9. Terjes bilatferd avviker dermed fra det som står sentralt i den nordiske rånekulturen slik den nylig er blitt portrettert i SVT-dokumentaren *Raggjarjävlar* (2019) og NRKs dramaserie *Rådebank* (2020). Der er det sosiale samholdet (mellom både menn og kvinner) vesentlig.

jobber i Stavanger, blant annet i Elf-bygget i Dusavik (57). Det yrkesmessige fallet har nesten noe symbolsk over seg, til tross for at Nor-Hansens prosa ligger så fjernt fra symbolisme som vel mulig. Det ligger i alle fall en ironi i at den tidligere snegleforskeren må vokte restene av et fransk korrupsjonsherjet oljeselskap.

Virkelighetseffektene i Nor-Hansens roman viser mange aspekter ved den globale petroleumskulturen. Med utgangspunkt i kulturgeografisk forskning argumenterer LeMenager for at oljekulturens globale karakter viser seg tydeligere i regionene enn på nasjonalt nivå. I Norge er det ingen sterke oljeregioner som kan hamle opp med Stavanger-området når det gjelder petrokulturhistorisk betydning, selv om det finnes oljeindustri også lenger nord. I *Begynnelser* berøres produksjonsaspektet kun så vidt i Terjes betraktninger omkring korallrevene i Trondheimsfjorden, som er utsatt på grunn av sjøkablene som trekkes i forbindelse med petroleumsvirksomhet (Tiller 2017, 164). Men selv om oljekulturen er mindre eksplisitt til stede i Trøndelag enn i Stavanger-regionen, er det like fullt meningsfullt å analysere den nettopp som kontrast, ikke minst fordi den implisitte ute-av-syne-ute-av-sinn-oljeavhengigheten som Tiller gestalter i sin roman, trolig er mer representativ for Norden generelt, særlig med tanke på bilavhengigheten i grisgrendte strøk og den USA-inspirerte rag-garkulturen som har gjort seg gjeldende i både Norge, Sverige og Finland. Bensin kan være assosiert med sterke følelser også utenfor kjerneområdet for produksjon, og i skandinavisk sammenheng kan man hevde at svensk bilindustri og norsk oljeindustri har vært hverandres forutsetninger de siste femti årene.

Klimaskam og petromelankoli

At nyere bilkultur også omfatter klimaskam, økosorg og oljemelankoli, er særlig tydelig hos Tiller. Jegfortelleren i *Begynnelser* innser etter hvert det miljøskadelige ved sin egen automobile risikoatferd. Rett før den fatale kollisjonen med traileren, som finner sted bare få dager etter at Donald Trump har vunnet presidentvalget i USA, forstår Terje at hans tilknytning til bilen er mer intim enn hva godt er:

Det var nesten ikkje trafikk, berre eitt og anna vogntog som kom drønnande imot og fekk det til å kjennast ut som om bilen var nær ved å bli blåsen ut i grøfta. Eg kjørte altfor fort med tanke på at vegen var både smal og glatt, men aldri så fort at dei ville ha tatt frå meg kortet om eg hadde vorte stoppa. Å miste kortet ville ha vore som å miste ein god venn, berre verre, mumla eg. Eg lo godt, men eg slutta med ein gong det gjekk opp for meg at eg meinte det (Tiller 2017, 21–22).

Når Terje blir skremt av sin egen bilavhengighet, kan det være flere grunner til det: Familienmannen Terje innser hvor tragisk det er at han ikke har kunnet knytte nære menneskelige bånd opp gjennom livet, og fagmannen Terje får et øyeblikks erkjennelse av eget klimahykleri. Det er åpenbart et element av skam i Terjes reaksjon når han brått stopper å le, og her tror jeg det er snakk om noe mer konkret enn den abstrakte velstandsskammen som Ellen Rees legger i begrepet «petro-guilt» (Rees 2016, 45). Terjes skam kan bedre belyses av Bart Wellings karakteristikk av oljen som modernitetens ultimate avfallsprodukt: «Petroleum is perhaps the ultimate abject substance of modernity: a liquid more fiercely hated, studiously ignored, and shamefully (sometimes shamelessly) desired than any other commodity» (Welling 2018, 454). Oljen beskrives som om det var alkohol eller et narkotisk stoff man blir hjelpeløst avhengig av. I den forstand er Terje like fanget som sin alkoholiserende mor, og nå er sannhetens øyeblikk kommet. Litt tidligere under samme kjøretur har Terje bekymret seg for skjebnen til den utrydningstruede sørlig tinderublom på Dovre: «Eg såg plutselig

ironien i at eg satt her og var vemodig fordi ein plante var i ferd med å forsvinne på grunn av klimaendringane, samtidig som eg kjørte rundt omkring utan mål og meining» (Tiller 2017, 20). Den petroleumskonsumerende naturforvalteren ser sin kognitive dissonans. Et par timer senere ligger han på sykehuset, livstruende kvestet av et vogntog.

Som vi ser, har Terje et relativt velutviklet språk for sin egen økosorg, men petromelankolien viser seg oftere i handlinger enn i ord. Stephanie LeMenager knytter petromelankoli til diskursen omkring «peak oil» og erkjennelsen av at den velstanden som er blitt bygd på lett tilgjengelig olje, antakelig har nådd toppen. Noe av samme tankegang finner vi hos Terje når han som voksen familiemann innser hvor privilegert han er. Mens han sitter i bilen og lar en gjeng studenter i smarte Fretex-klær slippe over fotgjengerfeltet, tenker han fornøyd på hvordan hans egen datter en dag skal pakke ned hans klær for gjenbruk; «idet eg passerte folkebiblioteket rett etterpå, vart eg sittande og kjenne på kor høgt eg elska dette livet, denne tida, denne byen og dette landet» (Tiller 2017, 129). Han har levd mens landet har vært på toppen, og forstår at bedre enn dette blir det neppe. Her er nostalgi og takknemlighet mer fremtredende enn skamfølelsen.

Når det gjelder petromelankoli, skiller dagens petroleumsdiskurs seg fra tidligere tiårs måte å omtale olje og bilkultur på. Også på 1970-tallet ble det fremført miljøfundert kritikk mot oljen, men da ble petroleum ennå sett på som et fremmedelement, en uønsket inntrenger. Minnet om asfalten som noe nytt som bredte seg, vedvarer et stykke utover på 1980- og -90-tallet. For eksempel kan den radikale lektor Asahl i Fløgstads roman *Fimbul* kalle privatbilismen for «den nye svartedauden»; den «klistrar seg til jorda, utryddar menneska, forgiftar himmelen, forpestar jorda, får havet til å stiga, og fyller lufta med avgassar, asfaltstøv, dekkstøy, sirenar, lemlesting, død» (Fløgstad 1994, 47). Med sin tematisering av sammenhengen mellom bilkjøringskultur og klimagassutslipp foregriper Fløgstad på mange måter dagens klimafiksjon, bortsett fra at miljøforkjemperen Asahl er fremstilt som en litt latterlig levning fra en forgangen tid. Halvor Leland har mye av det samme raseriet i seg. Likevel er den nye oljelitteraturen annerledes i den forstand at den har naturalisert oljen.¹⁰ Dette har skjedd samtidig med at den også artikulere, mer eller mindre bevisst, at petrokulturen ikke kan vare evig. Det er her melankolien og nostalgien kommer inn i bildet. For Terje er bilen blitt en venn, og bensin og asfalt representerer gode minner, helt frem til det siste.

Økokritikk i spagaten

Begynnelser bør leses som en «økoroman», understreker Espen Stueland, men som analysen ovenfor har vist, er spørsmålet i hvilken forstand romanen er økologisk bevisst, ytterst komplisert å svare på. Terje har riktignok viet hele sitt profesjonelle liv til å beskytte artsmangfold, og ser på seg selv som «byråkratiets Noa» (Tiller 2017, 101). Når han er på seminar, holder han flammende kritiske innlegg mot samfunnets antroposentriske livsanskuelse, og leseren forstår at Terje allerede som barn hadde en unik evne til å leve seg inn i andre arters perspektiv. Samtidig er det flere scener i *Begynnelser* som kan oppleves som økologisk støtende sett i lys av dagens kunnskap om artsutryddelser og klimaavtrykk: Unggutten Terje hjelper sin nyskilte mor med å tilberede hvalbiffgryte, mens den voksne Terje foretrekker en blodig biff og takker ja til plastpose når han er på butikken for å handle. Bilkjøringen er med andre ord bare én av mange miljøpolitisk ukorrekte handlinger fra hovedpersonens side. Når Stueland konkluderer sitt essay med at *Begynnelser* «viser det plagede menneskets

10. Gunstein Bakkes roman *Maud og Aud* (2011) kan sågar hevdes å formidle et posthumanistisk blikk på trafikk og olje, idet verden (delvis) betraktes fra bilens perspektiv. Det er elementer hos Tiller og Nor-Hansen som kan tyde på inspirasjon fra Bakke.

inkonsistente oppførsel og handlinger i klimaendringenes tid» (Stueland 2019, 33), har han helt rett i det. Det er bare det at Stueland sikter til inkonsistensen mellom den dedikerte biologen på den ene siden og den mislykkede familiemannen på den andre, ikke til det faktum at fortellerstemmen også i økokritisk forstand er full av motsigelser.

En scene som etter min mening tydelig illustrerer konflikten mellom biologen og petrologen Terje, er kjøreturen med datteren Marit etter en fotballkamp, der han forklarer henne problemet med at billearten elvesandjeger er i ferd med å forsvinne, og at det haster med å ta grep: «Lupinar var éin ting, vegbygging, oppdyrking og ikkje minst vassdragsutbygging var enda større truslar», forklarer han datteren (Tiller 2017, 62). Med tanke på det ansvar Statens vegvesen har for den uønskede spredningen av fremmede lupinarter langs norske landeveier, og at Terje selv er en ivrig bruker av de samme veiene, kan den improviserte ekskursjonen oppfattes som nok et eksempel på Terjes kognitive dissonans. Men i dette tilfellet ser han ikke konflikten selv. En økokritisk bevisst leser kan imidlertid ikke overse den gjennomgående spenningen mellom naturvern og petroleumskultur i *Begynnelser*. En annen scene som viser hvordan oljen og den levende naturen kommer i konflikt, er Terjes påkjørsel av en reveunge etter farens begravelse. Kona Turid rystes over Terjes og søsterens ufølsomhet i møte med den skadde reven (Tiller 2017, 112). Terjes tidligere utfall mot antroposentrismen blir nokså hult i lys av dette: «Skjønt, å kalle det ein kollisjon ville kanskje vere å overdrive. Vi kjørte berre på ein revunge som kom springande over vegen» (Tiller 2017, 111). Dette illustrerer snarere Marshall McLuhans forstørrede antroposentrisme i betraktningen av moderne medieteknologi (inkludert bilen) som «the final phase of the extensions of man» (McLuhan 1968, 11).

Terjes følelseskulde i møte med den døende reven minner om en scene i Henrik Nor-Hansens *En redegjørelse for reisestipendet 2010*, romanen han publiserte forut for *En kort evaluering av psykososialt stress*. Her er bilen åpenbart en dødsmaskin hinsides moralen og bidrar dermed til en slags petrohorror eller petrogotikk. Mot slutten av *En redegjørelse for reisestipendet 2010* befinner førstepersonsfortelleren seg på en smal vei utenfor Trenton i Canada sammen med faren til en venn:

Vi kunne se uvanlig store mengder frosk i frontlyset, og ifølge faren var froskene små. De kvekket aldri. I begynnelsen var det lett å ta froskene for insekter. Bare mengden, i måten de blinket i frontlyset, stanset opp og ble borte. Det lød både mykt og metallisk da froskene begynte å smelle inn i bilen. Lydene kom fra oppunder karosseriet, i skjermene og grillen: *plikk-plokk, plikk* (Nor-Hansen 2012, 86).

Slik slutter romanen, hvilket lader den morbide scenen med en særskilt betydning. Evjemo er inne på noe vesentlig når han ser påkjørselen av froskene i Canada som «like meningsløs» som handlingen å kjøre på mennesker i Stavanger sentrum (Evjemo 2019, 89). Han utdypet ikke implikasjonene av dette nærmere, men konstaterer at Nor-Hansens romaner er dystopiske i den forstand at språket de er skrevet i, ikke har til hensikt å forbedre eller trøste (2019, 91). Det er en viktig observasjon, som også kaster lys over forholdet mellom empatisk og kritisk lesning og hva det vil si å lese en bok på dens egne premisser, slik Stueland forventer av Tillers anmeldere. Sitatet ovenfor fordrer at økokritikeren viser empati med froskene i større grad enn med fortelleren. Samtidig kan episoden være Nor-Hansens advarsel til altfor innfølelse lesere, for som en annen mørk-økolog skriver: «[U]topian eco-language turns me off» (Morton 2010, 15).

Fra et økokritisk perspektiv har jeg funnet det ansporende å lese Nor-Hansens og Tillers romaner i lys av hverandre, fordi den komparative analysen aktiverer en dobbel skjerping med tanke på empatisk innlevelse og kritisk distanse. Den dystopiske holdningen som

Evjemo knytter til Nor-Hansen, er til en viss grad også relevant når det gjelder Tiller, men i *Begynnelser* ser vi at Terje setter sin lit til datteren og øyner håp om at hun vil følge opp forvalteransvaret den dagen han faller fra. Det dystopiske ved *Begynnelser* er derfor snarere knyttet til de voksnes manglende evne til å komme ut av sine destruktive avhengighetsforhold, det være seg alkohol eller petroleum. Også i *En kort evaluering av psykososialt stress* er dystopien forbundet med rus og en allestedsnærværende oljekultur. Når fortelleren går tom for forklaringer på Halvor Lelands aggressive kjøreatferd, foreslår han privatbilismen og overbelastningen av veinettet som årsak: «Bilistene kan oppleve sin egen privatsone som truet, og agerer ofte deretter» (Nor-Hansen 2014, 63). Dette klinger som ekko av den tidligere siterte passasjen om habitatsfortrengning i dyre- og planteriket, som Halvor og de andre studentene på 1980-tallet bekymret seg for. Siden oljen festet grepet, har både menneske og frosk måttet vike plass for bil.

Avslutning

Siden økokritikken ble introdusert i *Edda* i 2009 med Christopher Oscarssons lesning av Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, har menneske-dyr-perspektiver, kritikk av antroposentrismen og spørsmål om biodiversitet stått sentralt i nordisk økokritikk. Forhåpentligvis vil min analyse bidra til at oljen settes høyere på det økokritiske sakskartet samtidig som den tilfører Tiller- og Nor-Hansen-forskningen nye perspektiver. Bølgen av klimalitteratur som har skyllet over oss det siste tiåret, har pekt på sammenhengen mellom energiforbruk og miljøforringelse, og organisasjonen Forfatterens klimaaksjon ble tuftet på et opprop mot Statoils tjæresandprosjekt i Canada,¹¹ men synliggjøringen av oljen som substans og økokritisk utfordring er i vesentlig grad også avhengig av hvilke teoretiske perspektiver litteraturforskere anlegger på litteraturen.

I denne artikkelen har jeg først og fremst funnet inspirasjon i Patricia Yaegers, Graeme Macdonalds og Stephanie LeMenagers arbeider. «Is there an energy unconscious at work in this text?» spør Yaeger (2011, 306). Macdonald fremhever mer allment at oljens sofistikerte tegnsystemer er av en slik art at de bør vurderes og dekonstrueres av en litterær oppmerksomhet (Macdonald 2013, 4). Med sitt skarpe blikk for oljens allestedsnærværelse spør LeMenager at en hovedutfordring for økologifortellinger i tiden fremover vil være å frikople menneskers kroppsminne fra oljeinfrastrukturene som har holdt oss oppe gjennom et helt århundre (LeMenager 2011, 26). Tiller og Nor-Hansen viser nettopp det smertefulle ved slike løsrivelsesprosesser. Det sanseforsterkende trekket ved bilkulturen kan være én forklaring på hvorfor det er så vanskelig å få bukt med fortellingen om at vi ikke klarer oss uten oljen.

Takk til Oslo School of Environmental Humanities (OSEH) for frikjøp og finansiering av forskergruppen «Kritisk petroestetikk».

11. Innlegget «Statoil må trekke seg ut», publisert i *Dagbladet* 12. april 2013, er signert av 274 norske forfattere.

Litteratur

- Andersen, Per Thomas. 2018. *Rimbereids lyrikk. Hendelser og poetiske øyeblikk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Blomqvist, Mikaela. 2019. «Tre romaner. Henrik Nor-Hansen». *Dixikon*, 26. september. <https://www.dixikon.se/mikaela-blomqvist-nor-hansen-tre-romaner-trilogi-norge/>.
- Balkmar, Dag og Tanja Joelsson. 2010. «Den bioniske mannen på autoerotiska äventyr – mäns risktagande i trafikrummet». *NORMA* 5 (1): 27–44. <https://www.idunn.no/norma/2010/01/art06>.
- Calvino, Italo. 1995. *Numbers in the Dark and Other Stories*. Oversatt av Tim Parks. Toronto: Alfred A. Knopf Canada.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2016. *Overheating. An Anthropology of Accelerated Change*. London: Pluto Press.
- Eriksen, Ulrik. 2020. *Et land på fire hjul. Hvordan bilen erobret Norge*. Oslo: Res Publica.
- Evjemo, Eivind Hofstad. 2019. «Alle disse døgn i mørke». I *Når verden plutselig forklarer seg for meg og andre leseropplevelser*, redigert av Frederik Svindland og Maria Navarro Skaranger, 69–92. Oslo: Cappelen Damm.
- Fløgstad, Kjartan. 1994. *Fimbul*. Oslo: Gyldendal.
- Furuseth, Sissel. 2020. «Oljeungers tvisyn». *Bokvennen Litterær Avis*, 16. september. <https://blabla.no/okokritikk/2020/09/oljeungers-tvisyn>.
- Furuseth, Sissel, Anne Gjelsvik, Ahmet Gürata, Reinhard Hennig, Julia Leyda og Katie Ritson. 2020. «Climate Change in Literature, Television and Film from Norway». *Ecozon@* 11 (2): 8–16, lest 16. januar 2021. <https://doi.org/10.37536/ECOZONA.2020.11.2.3468>.
- Ghosh, Amitav. 1992. «Petrofiction. The Oil Encounter and the Novel». *The New Republic*, 2. mars, 29–34.
- Grewe-Volpp, Christa. 2020. «Petrocultures». *Ecozon@* 11 (2): 273–277, lest 7. februar 2021. <https://doi.org/10.37536/ECOZONA.2020.11.2.3535>.
- Gundersen, Nils og Nils H. Lundberg. 2020. «Petroleum». *Store norske leksikon*, lest 10. februar 2021. <https://snl.no/petroleum>.
- Hanger, Karoline. 2018. «Uante avstander». *Vinduet* 72 (1): 108–111.
- Hovdenakk, Sindre. 2017. «Krypende desperasjon. Bokanmeldelse: Carl Frode Tiller: 'Begynnelser'». VG, 14. september. <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/P7xvX/krypende-desperasjon-bokanmeldelse-carl-frode-tiller-begynnelser>.
- Kaplan, E. Ann. 2020. «Is Climate-Related Pre-Traumatic Stress Syndrome a Real Condition?». *American Imago* 77 (1): 81–104. <https://doi.org/10.1353/aim.2020.0004>.
- Lauritzen, Lise-Mari. 2019. «Bridging Disciplines. On Teaching Empathy through Fiction». *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund* 31: 127–140. <https://doi.org/10.7146/TFSS.v16i31.116960>.
- LeMenager, Stephanie. 2011. «Petro-Melancholia. The BP Blowout and the Arts of Grief». *Qui Parle. Critical Humanities and Social Sciences* 19 (2): 25–56. <https://doi.org/10.5250/quiparle.19.2.0025>.
- . 2014. *Living Oil. Petroleum Culture in the American Century*. New York: Oxford University Press.
- Leyda, Julia. 2016. «The Cultural Affordances of Cli-Fi». I *The Dystopian Impulse of Contemporary Cli-Fi. IASS Working Paper*, 11–17. Potsdam: JFKI (FU Berlin).
- Lindholm, Victor Boy og Karl Emil Rosenbæk. 2021. «Hele vores kultur er indsmurt i olie. Fra Rasmus Klump til 'The Fast and The Furious'». *Information*, 10. februar. <https://www.information.dk/kultur/2021/02/hele-vores-kultur-indsmurt-olie-rasmus-klump-the-fast-and-the-furious?ftln>.
- Macdonald, Graeme. 2013. «Research Note. The Resources of Fiction». *Reviews in Cultural Theory* 4 (2): 1–24.
- McLuhan, Marshall. 1968. *Understanding Media. The Extensions of Man*. London: Sphere Books.
- Morton, Timothy. 2010. *The Ecological Thought*. Cambridge: Harvard University Press.
- Myhre, Aslak Sira. 2010. *Herskap og tjenere*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Norgaard, Kari. 2011. *Living in Denial. Climate Change, Emotions and Everyday Life*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Nor-Hansen, Henrik. 2012. *En redegjørelse for reisestipendet 2010*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- . 2014. *En kort evaluering av psykososialt stress*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Rees, Ellen. 2016. «Privilege, Innocence, and 'Petro-Guilt' in Maria Sødahl's Limbo». *Scandinavian Studies* 88 (1): 42–59. <https://doi.org/10.5406/scanstud.88.1.42>.
- Ritson, Katie. 2019. *The Shifting Sands of the North Sea Lowlands*. London og New York: Routledge.

- Røsvik, Merete. 2017. «Negative symptom». *Bokvennen Litterær Avis* 29 (3): 28–31.
- Sejersted, Jørgen Magnus, Eirik Vassenden og Christine Hamm (red.). 2015. *Nordsjøen i norsk litteratur*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Sheller, Mimi. 2004. «Automotive Emotions. Feeling the Car». *Theory, Culture & Society* 21 (4/5): 221–242. <https://doi.org/10.1177/0263276404046068>.
- Stueland, Espen. 2016. *700-årsflommen. 13 innlegg om klimaendringer, poesi og politikk*. Oslo: Forlaget Oktober.
- . 2019. «Økolitteratur er fremdeles en litteraturkritisk blindsoner». *Vinduet* 73 (2): 26–33.
- Szeman, Imre. 2017. «Conjectures on world energy literature. Or, what is petroculture?» *Journal of Postcolonial Writing* 53 (3): 277–288. <https://doi.org/10.1080/17449855.2017.1337672>.
- Sæther, Anne Karin. 2017. *De beste intensjoner. Oljelandet i klimakampen*. Oslo: Cappelen Damm.
- Tiller, Carl Frode. 2017. *Begynnelser*. Oslo: Aschehoug.
- Vassenden, Eirik. 2015. «Nordsjøens topografier». I *Nordsjøen i norsk litteratur*, redigert av Jørgen Magnus Sejersted, Eirik Vassenden og Christine Hamm, 209–223. Bergen: Fagbokforlaget.
- Welling, Bart H. 2018. «Petronarratology. A Bioregional Approach to Oil Stories». *English Studies* 99 (4): 442–457. <https://doi.org/10.1080/0013838X.2018.1488097>.
- Yaeger, Patricia. 2011. «Editor's Column. Literature in the Ages of Wood, Tallow, Coal, Whale Oil, Gasoline, Atomic Power, and Other Energy Sources». *PMLA* 126 (2): 305–326.
- Økland, Ingunn. 2017. «Rått og vakkert portrett av destruktiv idealist.» *Aftenposten*, 17. september.